

УДК 35.077.6

Ю. Г. МАШКАРОВ, П. С. КЛІМУШИН

ВІРТУАЛЬНА СПІЛЬНОТА ЯК ДОМІНАНТНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Визначено механізми реалізації соціально-політичних дій у віртуальній спільноті, надано критерії оцінки віртуального капіталу та віртуальні нерівності у віртуальному просторі. Запропоновано механізми та заходи ефективного використання віртуальних спільнот у системі публічного управління для підвищення рівня довіри громадян до влади.

Ключові слова: віртуальна спільнота, віртуальна комунікація, віртуальний капітал, віртуальна нерівність, комунікативний капітал.

The mechanisms for realization of social and political actions in the virtual community have been determined; criteria for evaluation of virtual capital and inequality in virtual cyberspace have been given. The mechanisms and measures of effective use of virtual communities in the public administration system have been suggested to raise the level of public trust in the government.

Key words: virtual community, virtual communication, virtual capital, virtual inequality, communicative capital.

Результати застосування міжнародного досвіду свідчать, що електронні комунікації стали рушійною силою соціально-економічного розвитку, забезпечили прискорений перехід до нового етапу розвитку – інформаційного суспільства [1].

У цім суспільстві вживаються і мають значення такі терміни:

– “електронна демократія” як форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління;

– “електронне урядування” як форма організації державного управління, за якого відбувається активна взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування із суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій;

– “електронна економіка” як форма економічних відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг, наданих в електронному вигляді;

– “електронна комерція” як форма торгівлі товарами та послугами за допомогою електронних трансакцій;

– “електронна послуга” як форма надання послуг громадянам та організаціям в електронному вигляді;

– “електронна культура” як форма поширення культурних цінностей, процесів в усесвітньому інформаційному просторі;

– “електронна освіта” як форма доступу до електронних ресурсів знань і дистанційного отримання освіти;

– “електронна медицина” як форма діяльності з використанням електронних інформаційних ресурсів у сфері охорони здоров’я;

– “інформаційна інфраструктура” як сукупність засобів комунікацій і механізмів управління інформаційними потоками, різноманітних інформаційних систем, ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передачі даних, а також організаційно-технічних структур, що забезпечують їх функціонування;

– “інформаційний ресурс” як об’єкт інтелектуальної власності з систематизованою інформацією або знаннями, що мають цінність у певній предметній області і можуть бути використані людиною в своїй діяльності для досягнення певної мети;

– “віртуальна спільнота” як неформальне спілкування у віртуальному просторі з метою групування думки людей та виробництва нових сенсів.

Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; розроблення концепції та програми інформатизації, концепції та стратегії електронного урядування, формування основних засад побудови інформаційного суспільства; створення інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, регіональних і загальнодержавних електронних інформаційно-аналітичних систем електронного урядування та систем електронної демократії.

Шляхом прийняття низки нормативно-правових актів регулюються суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, гарантій та механізму доступу до публічної інформації, розвитку відкритого уряду та інформаційної безпеки тощо.

Водночас рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні не відповідає потенціалу та можливостям України. Основними чинниками, які призвели до гальмування розвитку інформаційного суспільства в Україні, є такі: відсутність дієвого механізму виконання завдань розвитку інформаційного суспільства; неефективність роботи відповідальних державних структур; зменшення обсягу фінансування на процеси інформатизації в державі; слабка координація дій усіх заінтересованих суб’єктів для забезпечення розвитку інформаційного суспільства [5].

За цих умов необхідно: удосконалити нормативно-правову базу до європейських правових норм і стандартів; удосконалити інституціональний механізм для забезпечення прийняття системних державних рішень в інформаційній сфері; упроваджувати інтерактивний і трансакційний рівні функціонування інтернет-представленості органів самоврядування та державної влади; створення національних інноваційних структур для розроблення конкурентоспроможних вітчизняних інформаційно-аналітичних систем та ресурсів; забезпечення на національному та місцевому рівнях ефективний механізм партнерства між урядом, бізнесом і громадськістю за процесами

впровадження електронного урядування та електронної демократії; перехід до роботи з електронними документами з електронним цифровим підписом, забезпечення їх надійного та захищеного зберігання; упровадження електронного документообігу в системі державних органів і суспільстві з надійним захистом персональних даних; організація безперервного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за питаннями комп'ютерної грамотності та оцінка їх інформаційної компетентності.

Особливу актуальність в умовах розвитку інформаційного суспільства отримують питання, що пов'язані з інформаційною безпекою, а саме: пропаганда протиправної діяльності, вчинення злочинів, зокрема крадіжок, вимагань, шахрайства, припинення роботи державних інформаційних ресурсів тощо.

Рішення цих питань базується на формуванні глобального партнерства в суспільстві, забезпеченні співпраці держави з приватним сектором і громадськими організаціями у сфері широкого використання благ нових технологій, інформаційних продуктів та послуг. Головним завданням для держави є розроблення і запровадження механізмів перетворення інтелектуальних ресурсів нації, інтелектуального капіталу українського суспільства у виробництво матеріальних і духовних благ.

Усе більшого значення в даний час набувають програми публічного управління, які будують свою діяльність на основі мережевих принципів взаємодії. На думку провідних дослідників, пов'язаних з трансформацією соціально-політичних інститутів сучасного суспільства і тенденцій глобалізації, розвиток віртуальних спільнот, що функціонують на принципах самоорганізації, є одним з ключових факторів забезпечення прогресу сучасного суспільства [1].

Найбільш глибокі й радикальні зміни сучасного суспільства пов'язані з розвитком і поширенням глобальної електронної комунікації. Ця комунікація є особливим засобом і середовищем існування безлічі нових неінституційнолізованих віртуальних спільнот.

Таким чином, актуальним предметом дослідження є вивчення закономірностей функціонування віртуальних спільнот, які трансформують соціально-політичну взаємодію у всіх сферах реального суспільного життя.

Загальні питання розвитку та становлення інформаційного суспільства досліджено у працях Д. Белла, Р. Дарендорфа, В. Іноземцева, Й. Масуди, Е. Тоффлера та ін. Проблеми розвитку віртуального простору та електронних комунікацій досліджені у працях зарубіжних і вітчизняних авторів Н. Лумана, Д. Розенблюма, Ю. Хабермаса, А. Стриженка [6], С. Бондаренка, П. Бурдье, Д. Іванова, В. Поправка [2], А. Скуратова, Ю. Рикова [3], В. Сазанов [4] та ін.

Проте ці роботи здебільшого присвячено або суто теоретичним проблемам, або нормативно-правовому регулюванню віртуального простору, в той час як проблемам використання феномену віртуальних спільнот у публічному управлінні для формування громадських ініціатив приділено недостатньо уваги.

Мета роботи – формування механізмів соціально-політичної взаємодії публічного управління з віртуальною спільнотою для розвитку громадянського інформаційного суспільства.

У суспільно-політичній сфері віртуальну спільноту можна розглядати як певне кіберпродовження громадянського суспільства з такими можливостями: як домінантний елемент громадянського суспільства; як засіб масової інформації і електронної демократії; як засіб вироблення ідей, пропаганди та агітації. У публічному управлінні віртуальні спільноти можуть бути використані для консолідації, нетрадиційного вчення і діалогу поколінь, формування стратегічних центрів, віртуальних народних віче, підтримки суспільних рухів [4].

Найбільш очевидним прикладом соціально-політичної інтеграції у віртуальному просторі є віртуальні соціальні мережі: Facebook, Вконтакте, Однокласники, Twitter, Linkedin, Google+, YouTube тощо. Спочатку веб-технології цих популярних електронних комунікацій забезпечували користувачів усього лише каналом комунікації, що дозволяє спілкуватися ним. Потім на їх платформі стали формуватися і віртуальні спільноти – цільові об'єднання користувачів. Таким чином, віртуальні спільноти можливі на базі електронних комунікацій, які забезпечують масову комунікацію міжособового спілкування.

У сфері віртуальної взаємодії розрізняють два типи соціально-політичної дії, які реалізуються за допомогою відповідних механізмів: цілераціонального і комунікативного (рис. 1). Механізм цілераціональної дії комунікації розглядається як інструмент організації соціально-політичної взаємодії, що має місце в реальному фізичному просторі. Прикладом подібного використання слугують різні акції, від мирних флеш-мобів до протестних мітингів, організованих за допомогою віртуальних соціальних мереж. У рамках цього підходу можна вивчати вплив віртуальних спільнот на політику, економіку, освіту й інші підсистеми суспільства, а також на повсякденне життя користувачів, де глобальна мережа як засіб комунікації видозмінює нормативні форми взаємодії. Механізм *комунікативної дії* комунікації замкнутий у віртуальному просторі, де метою взаємодії є сама віртуальна комунікація і неформальне спілкування.

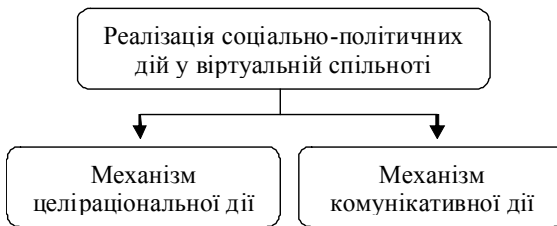

Рис. 1. Механізми реалізації соціально-політичних дій у віртуальній спільноті

Віртуальні спільноти відрізняються від інших віртуальних форм соціальної інтеграції тим, що використовують загальну для всіх учасників електронну комунікацію, мають чіткий склад учасників і характеризуються спільністю цілей/інтересів своїх учасників.

Особливостями віртуальних спільнот є: сильна зв'язаність і кластеризація однодумців; зростання інтенсивності інтелектуальної взаємодії на декілька

порядків; поява нових якостей за рахунок синергетики взаємодії; специфічні організаційні властивості (відсутність централізованого управління, самостійність і висока підключуваність субодиниць, павутинна нелінійна обумовленість взаємодії, орієнтованість на горизонтальну взаємодію, що дозволяє консолідувати учасників і формувати спільноти); групова динаміка або формування кластерів різного розміру, що пояснює структурні властивості мережі і її поведінку в часі.

Дослідження віртуальних спільнот базується на макросоціологічному і мікросоціологічному рівнях. Макросоціологічний рівень дослідження віртуальних спільнот дозволяє визначити наслідки їх впливу на систему соціальних інститутів – у політиці, економіці і бізнесі, освіті, науці, мистецтві, масмедіа; на способи соціальної інтеграції; зміни в соціальній структурі суспільства; на віртуальну нерівність. Мікросоціологічні дослідження віртуальних спільнот фокусуються на змінах міжособових взаємодій. Тут розглядаються питання зміни характеристик і форм міжособової комунікації, стилю життя, раціональної поведінки, нарощування соціального капіталу і мережева підтримка [3].

Виникнення віртуальної нерівності у віртуальному просторі на перший погляд здається парадоксальним, бо протиріччя між досвідом і уявленням про вільне спілкування і рівність учасників у мережі інформаційного суспільства. Дійсно, віртуальна комунікація здатна пом'якшувати або навіть скасовувати деякі “традиційні” форми соціальної нерівності: підключатися до віртуальних комунікацій можуть багаті і бідні, чоловіки і жінки, представники різних націй і рас, політичні лідери і прості громадяни, адепти різних віросповідань і різного релігійного статусу, нарешті, люди з різним рівнем освіти.

Проте віртуальна нерівність індивідів, що беруть участь у віртуальній спільноті, може бути розподілена за критеріями доступу до інформації відповідно до статусу їх владних повноважень в ієрархіях електронної комунікації [7] (рис. 2). Наприклад, можливо виділити три статусні групи: власники електронних комунікацій (мають право власності), творці інформаційних ресурсів (мають право на участь у створенні інформаційного ресурсу), модератори віртуальних спільнот (мають право управління спільнотою) і користувачі (мають право на участь у діяльності віртуальної спільноти).

Рис. 2. Віртуальні нерівності у віртуальному просторі

Іншим важливим критерієм визначення віртуальної нерівності є якість користувачів, яка забезпечує підвищення їх статусні позиції в ієрархії спільноти. Якості користувачів можна узагальнити в три групи: 1) володіння компетентними знаннями і навиками в рамках певної дискусійної теми спільноти, технічна компетентність, комунікативна компетентність, креативність; 2) величина мережевих соціальних зв'язків, надання емоційної підтримки іншим користувачам, допомога новачкам у соціалізації; 3) володіння аудіовізуальною продукцією для обміну.

Найбільш важливим критерієм визначення віртуальної нерівності в полі віртуальної спільноти, на наш погляд, є віртуальний капітал, який відображає ступінь володіння віртуальною комунікацією (спільнотою).

Критерій віртуального капіталу визначається сукупністю капіталів: *комунікативного* як показник сумарної успішності комунікації з індикаторами кількості постів на головній сторінці, сума отриманих до них коментарів, середня кількість коментарів до одного поста, кількість “золотих постів”, рейтинг комунікацій (сума оцінок); *символічного* як репутації, що виражена сукупності відзнак; *соціального* як кількості соціальних зв'язків і включеності в різні субспільноти; *культурного* як сукупності знань, навиків і досвіду з індикаторами знання іноземних мов і мов програмування, подорожі, кількості відвідуваних інтернет-ресурсів, участі в науково-дослідницьких роботах, заняття художньою творчістю, частотою відвідин традиційних інститутів культури (музеї, кіно, концерти, театри) (рис. 3).

Для оцінки даного критерію П'єром Бурдьє розроблено теорію віртуальних полів, згідно з якою, віртуальне поле – це арена боротьби між акторами (учасниками віртуального співтовариства) в рамках певної практики (віртуальної спільноти) за владу і право привласнювати результати діяльності в межах цього поля (кордонів віртуальної спільноти).

Рис. 3. Критерії оцінки віртуального капіталу

Позиція в ієрархії даного поля залежить від загального об'єму і пропорції капіталів, якими володіє актор, і визначає доступ до влади в даному полі. Актори, що займають схожі або близькі позиції в полі, утворюють клас. Логіка віртуального поля передбачає розділення всієї сукупності позицій на класи за ознакою володіння владою. Оскільки участь у віртуальних спільнотах відбувається у формі комунікації, то здатність змінювати повідомлення інших користувачів і є формою безпосередньої конститутивної влади.

Таким чином випадку віртуальна нерівність у полі віртуальної спільноти існує як розділення користувачів на тих, які володіють і не володіють владою над віртуальною комунікацією. Отже, класова нерівність втілюється в інститут модераторів, які є домінуючим класом і володіють символічною владою. Конститутивна влада повною мірою покликана втілювати саме символічну владу, яка виявляється в розрізненні між комунікаціями.

Відповідно до викладеного, для виконання владних повноважень перспективними завданнями публічної влади є формування громадських спільнот і залучення їх громадської думки і віртуального капіталу для легітимації соціально-політичних рішень шляхом реалізації ефективних механізмів взаємодії в віртуальному просторі.

Аналіз реалізації комунікативних проєктів у віртуальному просторі показує, що українська публічна влада в даний період робить тільки спробу використовувати найбільш актуальні і сучасні віртуальні спільноти, які достатньо вже сформовані та ефективно функціонують за соціально-політичним напрямом розвитку суспільства.

Віртуальні спільноти дозволять істотно розширити можливості публічного управління у формуванні і впливі на політичну повістку дня; проведенні “прилюдної експертизи” політичних рішень, що забезпечує їх легітимацію; виявленні актуальних суспільних проблем шляхом використання ефективних механізмів зворотного зв’язку; здійсненні коректування соціально-політичного курсу шляхом стимулювання діалогу між суспільством і владою; репрезентації власного політичного іміджу.

Для збільшення ефективності віртуальних спільнот як механізмів публічного управління позначимо заходи, які будуть сприяти підвищенню рівню довіри громадян до влади, а саме:

- актори політичної влади повинні дотримуватися загальних правил, що сформувався у віртуальному просторі (відвертість, відповідальність у розміщенні інформації, створення можливостей рівного доступу для всіх груп населення);

- необхідно відкрити доступ і зробити прилюдними зведення про рівень зацікавленості і активності (дані про відвідування), яку проявляють громадяни відносно комунікативних проєктів влади;

- позитивну роль може відіграти перенесення комунікативних проєктів публічного управління на віртуальні спільноти, де комунікативні процеси були б як можна відкритими, а можливо, і регульованими користувачами спільноти.

Слід підключити до процесу аналізу громадського обговорення законопроєктів у віртуальному просторі представників експертних соціологічних організацій, представників громадських неурядових організацій, а також незалежних лідерів громадської думки віртуальних спільнот.

Публічна влада повинна не лише розробити і реалізувати необхідні технічні і організаційні заходи, сприяючи відвертості політичної системи, але змінений погляд на місце і роль віртуальних спільнот у сфері публічного управління.

Одній з найбільш актуальних тем подальших досліджень є дослідження впливу віртуальної спільноти на розвиток політичної ситуації в країні. Виявилось, що віртуальні соціальні мережі надають широкі можливості для мобілізації колективної соціальної дії і організації будь-яких масових заходів: від мирних флеш-мобів до протестних політичних акцій і революцій. Тут необхідні дослідження на предмет формування віртуальних інститутів публічної сфери і дискусійних арен, які можуть стати альтернативою традиційним електоральним процедурам, що забезпечують реалізацію демократичних принципів.

Література:

1. Декларация принципов. Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии // Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества. – Режим доступа : <http://www.itu.int>.

2. *Поправко В. Н.* Закрытое Интернет-сообщество как форма коммуникации в виртуальном пространстве / В. Н. Поправко // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 322. – С. 52–54.

3. *Рыков Ю. Г.* Виртуальное сообщество как социальное поле: неравенство и коммуникативный капитал / Ю. Г. Рыков // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2013. – Т. XVI. – № 4 (69). – С. 61–77.

4. *Сазанов В. М.* Социальные сети – публичная сфера / В. М. Сазанов. – М. : Лаборатория СВМ. – 2012. – 225 с.

5. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. *Стриженко А. А.* Виртуальные сообщества как участники компьютерно-опосредованной коммуникации / А. А. Стриженко // Мир науки, культуры, образования. – 2010. – № 3. – С. 67–69.

7. *Бондаренко С. В.* Социальная структура виртуальных сетевых сообществ / С. В. Бондаренко. – Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. гос-го ун-та, 2004.

Надійшла до редколегії 17.02.2014 р.